

# El romiatge i la contribució dels berguedans en la construcció de la segona església i el retaule Major del Santuari de la Mare de Déu de Núria (1644-1661)\*

Montserrat Moli Frigola

Als pares i a l'avantpassat que projectà l'aqüeducte del Toses amb tanta bellesa.

## Proemi

Digna i original fou la contribució dels berguedans en el pagament de les obres del Santuari de la Mare de Déu de Núria, el Montserrat transfronterer, creat al segle XVII pel pacifista i governador del Rosselló i la Cerdanya, Dídac de Rocabertí de Pau Bellera Boxadors (c. 1600 – Perpinyà, 1649)<sup>1</sup> i l'esposa Anna de Sarriera de Des-

catllar<sup>2</sup>. El matrimoni, almenys des de l'any 1627, feu un donatiu anual de vint-i-cinc lliures per poder encarregar al mestre de cases Pau Ferrer el projecte d'una segona i més gran església (fig. 1) «de tres passos de llarch (...) y de ample setze passos amb lo Presbiteri», per acollir les cada vegada més nombroses parròquies i grups de romeus que pujaven a Núria per devoció. En un segon moment ornaren l'església amb un espectacular retaule que, amb un pressupost de set-cents cinquanta lliures, obrà l'escultor ripollès Domènec Casamira (Santa Maria de Montgrony, 1588 – Ripoll,

1657) «de 30,5 pams d'alçada de la terra a la volea per vint y sis d'amplada». El gran retaule marià denotava l'atenta lectura de les capelles del Carmine y de Santa Maria la Novella de Florència i la de Scrovegni de Pàdua, i envoltava un preciós sagrari inspirat en el de San Lorenzo de l'Escorial, per contentar la cultura artística del bon Dídac. El nostre previsor governador, després de l'entrada en guerra amb França l'any 1635, desitjava convertir el santuari de Núria en el Montserrat transfronterer per mantenir unides les dues Catalunyaes i evitar-ne la separació.

## La contribució del Berguedà

Per portar-ho a terme, Dídac cercà aliats arreu i, entre d'altres, en les famílies amigues del Berguedà, donada la devoció de la comarca per la Mare de Déu de Núria (fig. 2).

El nostre Dídac sabia que eren molt nombrosos els romiatges dels berguedans, promoguts pels rectors de les parròquies respectives, la majoria dels quals eren fadrísters de la petita noblesa que coneixia bé. Els romeus berguedans pujaven al santuari de Núria regularment durant els mesos d'agost i de setembre per fer-hi estada i celebrar-hi la mariana festa de l'Assumpció al cel i les festivitats dels patrons de la Vall: Sant Gil i la Mare de Déu de Núria.

Els bons berguedans volien ajudar, però la contribució s'inicià de forma mins i tí-



Fig.1 - L'església vella del santuari de la Mare de Déu de Núria en l'aplec de 1918.  
FOTOGRAFIA DE L'ARXIU COMARCAL DEL RIPOLLÈS (D'ARA EN ENDAVANT, ACRI).



Fig. 2 - La Mare de Déu de Núria en un gravat.

mida a causa de la guerra, el risc de l'empresa i el poc asserenament del moment. Estaven a veure-les venir, afectats pel daltavall provocat per la Revolta Catalana a la comarca, devastada per la pesta.

I tot i que no sabem exactament el nombre de romeus berguedans que pujaren any rere any, en solitari o amb les seves parròquies, perquè no van ser anotats en els Llibres del santuari, sí que coneixem els noms dels berguedans que portaren, no sols la clàssica cera i almoines, sinó que crearen singulars modes en oferir presents notables per ornar la segona església i el retaule Major del santuari. Racionals i pràctics pujaven al santuari, donada la seva devoció a la Verge, per atàllar com lluien els llegats oferts i sobretot per comprovar com es gastaven les almoines. Ho sabem gràcies al preciós *Llibre de Presentalles*<sup>3</sup> del santuari, la font més preuada per saber quines persones i entitats ajudaren a pagar la segona església i l'obrat i daurat del retaule Major del santuari marià.

Els berguedans de 1644 a 1661, malgrat la guerra, contribuïren a l'ornamentació en moments cabdals i amb deixes singulars. Així, trobem dos cavallers de Berga i de la Pobla de Lillet, un doctor en medicina i un artífex. També tres dames distingides, tres parròquies encapçalades pels seus rectors i devots –sense cap més informació– del bisbat de Solsona, que encarregaren misses i aniversaris pels familiars malalts o finats, per tenir descendència i per devocions especials. Hi anaren així mateix els menorets de Berga i els senyors de Foix, domiciliats a la capital

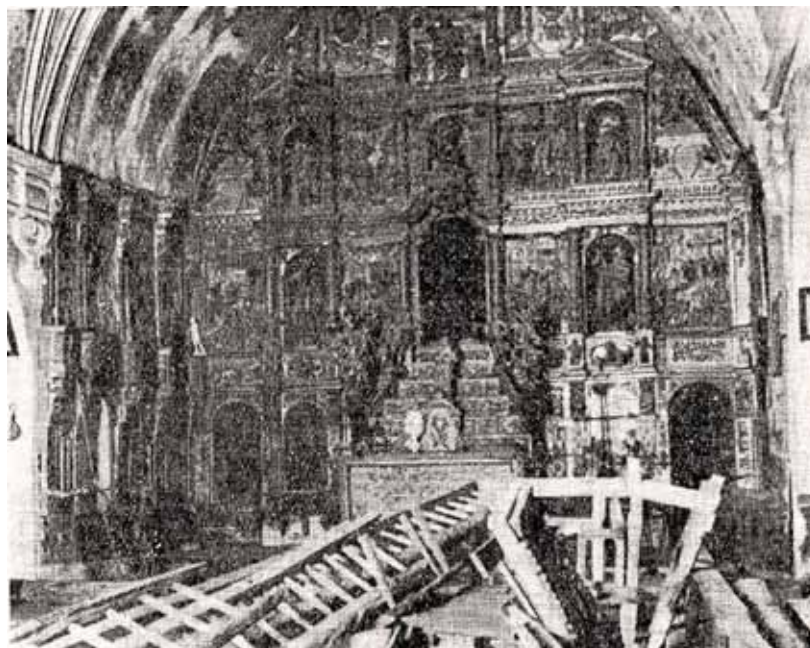


Fig. 3 - El desmuntatge del retaule Major de Núria.

del Berguedà, atents, en plena guerra, a la importància política que estava adquirint el santuari transfronterer, donada la tendència filofrancesa de la família.

Els berguedans aportaren durant el període esmentat diners per a misses i sufragis, cera a profusió i 8 lliures i 4 sous en efectiu, però sobretot embelliren el retaule Major (fig. 3), en fer obrar orfebreria delicada als millors argenters del Berguedà per estar més aprop de la Mare de Déu i fer eco a la preciosa custòdia, que obrada per l'argenter de Perpinyà Pere Pujol, ofrenaren els Piquer d'Illa de Conflent. Substituïren de la millor forma possible la notable argenteria del santuari, regalada pels Rocabertí i els Pau<sup>4</sup>, que en part havia estat robada durant la Revolta Catalana.

Oferiren també ornaments litúrgics, teixits amb cura exquisida, per seguir l'estela dels admirats Rocabertí i Pau. Desitjaven que amb aquests llegats el Berguedà estés sempre present a les ermites i a l'Altar Major del santuari, honorant la Moreneta dels Pirineus (fig. 4).

### Els donatius berguedans d'argenteria

Aprofitant un període de relativa calma alguns berguedans desitjosos de contemplar les obres del santuari de Núria s'adheriren a la causa del bon Dídac (fig. 5). Es tractava d'una de les moltes parròquies que peregrinaven al santuari els mesos d'agost i setembre, en companyia d'un cavaller, un doctor en medicina i una dama de Berga. Successivament pujà al santuari un cava-



Fig. 4 - La Moreneta de Núria l'any 1935.

ller de la Pobla de Lillet, acompanyat de la família.

El *Llibre de Presentalles* confirma que els primers berguedans que anaren a veure el retaule que obrava l'escultor Domènec Casamira foren els feligresos de la parròquia de Santa Maria de la Baells. Pujaren al santuari per la festa de sant Gil de 1644 en companyia del rector Cristòfol Puig i aportaren almoines diverses, ciris i un precià regal. Es tractava d'«una corona de plata» per ornar la Mare de Déu de Núria. La peça fou pagada i ofrenada per tres ciutadans de Berga: el cavaller Antoni Viladomat Morer, el doctor en medicina Morer i Na Francesca Vila. Els nostres romeus, durant l'estada al santuari, feren col·locar la corona al cap de la Verge perquè la lluís el 8 de setembre, diada de la festivitat del Naixement de la Mare de Déu, i tingué Berga en el cor perennement.





Fig. 5 - Domènec Casamira, «L'adoració dels Reis». Detall del retaule Major de Núria.



Fig. 6 - Domènec Casamira, «Sant Lluç». Detall de la sanefa dels evangelistes del retaule Major de Núria.

A la inauguració del retaule marià (fig. 6), ocorreguda durant la festa de l'Assumpta de 1648, hi fou present, per devoció personal i per contemplar-ne l'acabat, el cavaller Josep Casals, de la Poble de Lillet, en companyia de la família. Atorgà un generós donatiu de 4 lliures i 4 sous pel daurat del nou retaule marià, que tant li havia agradat, per convertir-lo en un «retaule d'or». Ho feu amb la idea d'estimular els berguedans a imitar el seu gest i animar l'admirada Anna de Sarriera a dirigir-ne l'operació.

La forta i coratjosa Anna, tot i haver enviadat del bon Dídac, seguí les indicacions de Josep Casals i contractà per daurar el retaule al pintor daurador ripollès Ponç Germà (Ripoll, 1607 - 1678) per mil set-centes cinquanta lliures i cercà diners arreu. Obtingué amb la seva tenacitat habitual cinc-centes lliures del cosí Narcís de Rocabruna Sampsó de Montpalau de Maià de Montcal i una singular contribu-

ció dels berguedans amics, malgrat la difícil situació en què es trobaven.

Anna aconseguí l'almoina de dues parròquies importants del Berguedà. També la d'un artífex, dels menorets, de dues dames i de devots que hi feren oficiar misses. Però sobretot trobà l'ajuda inestimable de la família Barutell de Cabrera, ciutadans de Berga i senyors de la vila de Foix, propers a l'aliança catalano-francesa, que estaven interessats en el paper estratègic que podia tenir el santuari després de la guerra.

Innovà i creà una moda notable l'any 1650 **Climent de Palmerola**, rector de la parròquia de Sant Pere de Matriona, sufragània del santuari de la Mare de Déu de Queralt, fill de l'acomodada nissaga de la casa forta-castell de Sant Vicenç de Palmerola. El rector formava part de la família que havia fet obrar, atesa la devoció creixent, el retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església de Sant Vicenç de Palmerola l'any 1618 al ripollès Domènec Casamira. L'escultor estava de moda i s'havia especialitzat en la temàtica, des del primer retaule obrat en honor de la Mare de Déu del Roser a l'església de Sant Jaume de Queralt l'any 1608.

El rector de Sant Pere de Matriona pujà a Núria amb els seus feligresos per la festa de l'Assumpta de 1650. La parròquia havia fet obrar, per devoció a Sant Gil, peces d'argenteria al·lusives a la simbologia de

l'ermità vingut de Dalmàcia que havien de col·locar-se als peus de la imatge del devotíssim sant. Es tractava de «una olla y campaneta perquè estigui perpètuament en dita capella y no puga ser alienada ni fossa» (fig. 7). El rector demostrava conèixer perfectament la filosofia dels responsables del santuari, els quals per renovar l'argenteria robada i malmesa durant la Revolta Catalana feien fondre els llegats d'or, argent i pedres precioses al notable argenter olotí, Josep Figarola, una dada que fins ara havia passat desapercebuda.

Per impedir la fusió del llegat de Sant Pere de Matriona, el rector Palmerola oferí i exigí, com l'esmentat Cristòfol Puig, que l'argenteria, que havien fet obrar, s'acostés a la imatge de Sant Gil de l'ermita. Obtingué així mateix el compromís i una època de la donació, firmada pels capellans custodis del santuari: el prior Martí Rafí i els sacerdots Miquel Pau i Miquel Alberic, en nom del rector Esteve Auquer, un fet singularíssim.

Sant Pere de Matriona demostrà que volia ser original i diferent a les moltes parròquies que ofrenaven a la Mare de Déu de Núria olles i estris de cuina de terra, per a poder-les usar per cuinar any rere any, quan pujaven en romiatge al santuari.

Quan la pesta havia començat a minvar peregrinà al santuari l'any 1661, durant la festa de l'Assumpta, l'artífex de Berga Antoni Morató, que hi anà amb la família



Fig. 7 - «La Mare de Déu de Núria amb l'olla, la campana i la creu». FOTOGRAFIA DE N. COMA, PROPIETAT DEL MUSEU ETNOGRÀFIC DE RIPOLL. ACRÍ.



per contemplar acabat el «retaula d'or» i enriquir-lo amb un «agnus de plata», que possiblement havia obrat, gràcies al disseny de l'escultor i parent, Josep Morató (? -1672). Demanà, com els berguedans citats anteriorment, que la peça formés part de l'Altar Major, perquè la Verge embolcallés amb el seu mantell la comarca d'on provenia.

### Els donatius berguedans d'ornamentació

Els berguedans, seguint els admirats Rocafort i Pau, ajudaren a renovar amb escreix els ornaments del santuari i les ermites de la Vall de Núria que havien estat malmesos i saquejats durant la Revolta Catalana (fig. 8).

Mentre Ponç Germà daurava el retaula inicià la deïxa d'ornaments per a l'església i les ermites de Núria, en particular per la de Sant Gil, «una devota de Berga del bisbat de Solsona» no millor identificada. L'any 1652, aprofità el romiatge anual dels menorets de Berga, que celebraven al santuari la festa de la Mare de Déu de Núria, i feu portar a fra Francesc Solà per devoció particular «un manto morat amb trenes de plata per adorno de St. Gil», que havia teixit personalment per agrair un favor rebut.

La nostra dama ho feu perquè l'escenari de l'ermita de Sant Gil, fos tant bell com el del santuari i en ell, el patró de la Vall estigués tant condret com la Mare de Déu i abillat amb ornaments tant elegants com els de la segona església. Tractava d'emular els Rocafort i els Pau, perquè Sant Gil acollís dignament la processó de fanalets i torxes de les vetlles de les festes de setembre que anaven cantant el rosari, les lletanies i els goigs des de l'església a l'ermita del sant. Allí el bisbe d'Urgell feia un sermó, després del qual els fidels retornaven cantants els goigs a acomiadar-se de la Verge (fig 9).

Successivament l'any 1657, fou Castellar de N'Hug, de la mà del seu rector Miquel de Barutell, qui peregrinà amb la seva parròquia al santuari, per passar-hi les festes de setembre de Sant Gil i la Mare de Déu de Núria. La parròquia ofrenà a la Verge cera i 2 lliures per contribuir al pagament del daurat del retaula. El rector hi pujà amb bona part de la seva família filofrancesa. D'ells, la vídua N'Astasanya de Barutell ofrenà 2 lliures més pel daurat i Hug de Barutell de Cabrera, ciutadà de Berga i senyor de Foix,



Fig. 8 - «Armari dels mantells de la Mare de Déu de Núria». FOTOGRAFIA DE N. COMA, PROPIETAT DEL MUSEU ETNOGRÀFIC DE RIPOLL. ACRI.



Fig. 9 - Dionís Baixeras, «L'aplec de Núria». Oli sobre tela, 100 x 180. COL·LECCIÓ PARTICULAR.



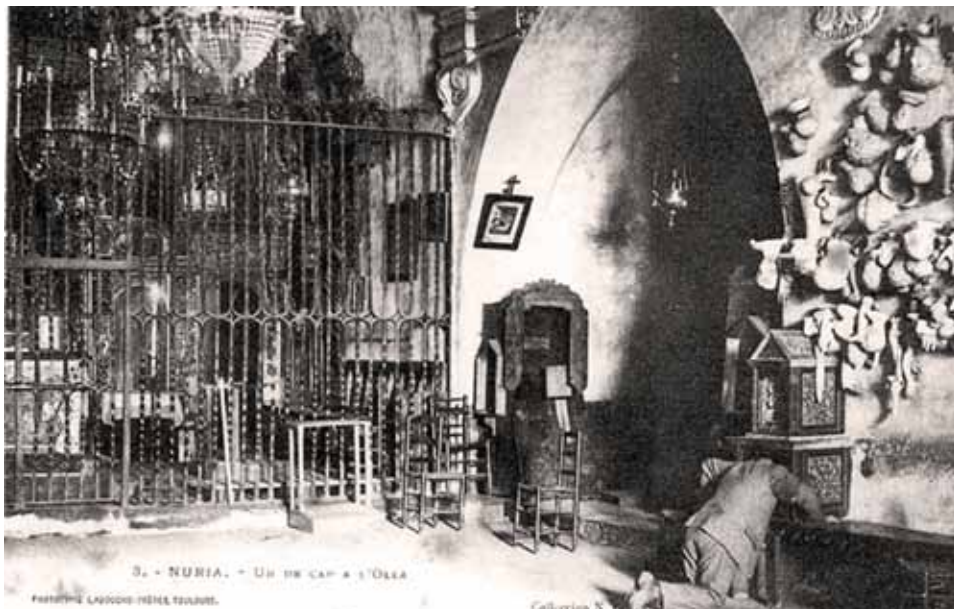


Fig. 10 - «El retaule i la reixa de l'altar Major de Nùria».  
FOTOGRAFIA DE LOUIS ROISIN DE 1910-20, ACRÍ.

portà uns preciosos ornaments. El senyor de Foix, que en aquell moment encara era una vila catalana, volgué avançar-se als temps, gràcies a la informació privilegiada de la qual disposava, pel seu parentesc amb el canonge d'Urgell, Llorenç de Barutell Puigmarí<sup>5</sup>. Hug, sabedor que França volia acordar amb Espanya que els pobles de la Catalunya Nord romanguessin dintre del bisbat d'Urgell, decidí emular Dídac de Rocabertí i convertir Nùria en el Montserrat de la Catalunya Nord. El tractat dels Pirineus confirmà la idea d'Hug i eclesiàsticament els pobles, fins al segle XIX, formaren part del bisbat d'Urgell. El fet tothora explica els nombrosos romiatges de les parròquies catalanes de l'altre costat del Pirineu al santuari de la Mare de Déu de Nùria.

Tornant al senyor de Foix, durant la festivitat del Naixement de la Verge de 1657, oferí i manà estrenar pel solemne ofici de la Mare de Déu de Nùria «un pali, casulla de muela de plata ab ses armes per servei de la Verge». Ho feu amb la intenció de privatitzar el santuari per a la família Barutell de Cabrera i la senyoria de Foix en un moment tant delicat. Amb l'ofrena es postulava com a hereu del bon Dídac de Rocabertí, oblidant que aquell volia mantenir, gràcies al santuari de la Mare de Déu de Nùria, unides les dues Catalunyes.

## Epíleg

Els poblets de Dòrria i Fornells de la Muntanya completaren els llegats dels berguedans originalment. Arrodoniren

l'obra dels admirats Dídac de Rocabertí i Anna de Sarriera i acabaren la nostra petita història en protegir el retaule d'or amb un

tancat y clos amb una reixa de ferro que y han fet molt gran y hermosa, pagada de almoyna de alguns particulars devots que ha costat passades les quatre centes lliures de plata amb lo que lo Altar de Nostra Senyora esta molt decentment adornat, feta y posada amb lo favor de Deu lo any 1666.

Dòrria i Fornells de la Muntanya feren aquest donatiu, per agrair a la Verge de Nùria haver-los protegit de la pesta (fig. 10) però, sobretot, per posar un obstacle a l'ambició demostrada per Hug de Barutell de Cabrera. No el consideraven un digne successor del pacifista Dídac de Rocabertí de Pau, que morí entristit a Perpinyà, en intuir la separació de les dues Catalunyes.

## Notes

(\*) Hem corregit alguns estudis precedents revisant novament fonts manuscrites com els manuals notariais de Puigcerdà, Ripoll, Ribes de Freser, Sant Joan les Abadesses, Besalú i Olot i essencialment el *Llibre de Presentalles de Nùria (1598-1745)*, de l'Arxiu de la Parròquia de Nùria, de l'Arxiu Episcopal i Diocesà d'Urgell. També fonts impreses com N. CAMÓS, *Jardín de María*, Barcelona 1659. i F. MARÈS, *Història i miracles de la Sagrada Imatge de Nostra Senyora de Nùria, amb afegitons d'Anton del Duque Vergès*, Vic 1792 i edició d'E. MOLINÉ, Barcelona 1985. Hem atallat indicacions complementàries en E. CORTADE, *Retables barroques du Roussillon*, Perpinyà 1973, A. de FLUVIÀ, «Els Pau», 4, Gran Enciclopèdia Catalana, Barcelona

1978, p. 374-375, J. LUGAND, *Peintres et doreurs en Roussillon au XVII et XVIIIè siècle*, Perpinyà 2006 i C. MARTINELL, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, Monumenta Catalonia 1, Barcelona 1959. Ampliem així els estudis precedents: M. MOLI FRIGOLA, «Els comunals de Queralbs, xarnera política entre Espanya i França», *Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, (2006-2008), p. 373-383, Ibídem, «Retaules mullats». El pintor de Ripoll Josep Germà (1651-1706) a Girona», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, L (2009), p. 303-332, Ibídem, «Olot, Ripoll i Perpinyà i les relacions artístiques al segle XVII», *EL Cartipàs*, 31 (març 2009), p. 8, Ibídem, «El pintor ripollès Ponç Germà (1607-1679)», políticament incorrecte», *Butlletí del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, (2007-2009), p. 51-81, Ibídem, «Dídac de Rocabertí i de Pau i el retaule de la Mare de Déu de Nùria sense fronteres. Domènec Casamira i Ponç Germà entre les dues Catalunyes», *Ibix. Annals del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès*, 6 (2008-2010), p. 365-423, Ibídem, «Domènec Casamira, escultor transfronterer», *Observar les fronteres, veure el món*, 2, Barcelona 2011, p. 323-337, Ibídem «Ripoll i la Seu d'Urgell abans de Vic», *Setenes Trobades Culturals Pirinenques. El Pirineu 1000 anys després: visions de futur*, Andorra, Societat Andorrana de Ciències, 2011, p. 37-56, Ibídem, «La 'frontera de Casamira'», *Novenes Trobades Culturals Pirinenques. La frontera al Pirineu*, Andorra, Societat Andorrana de Ciències, 2013, p. 27-36 i finalment les novetats aportades en l'assaig «El gironí Ignasi de Cruïlles de Sarriera, canonge d'Urgell (1683-1731). La Capella de la Mare de Déu de Montserrat i el Sagrari Llevadís», *Urgel. lia* (En premsa).

1. Baró de Pau i senyor d'Avinyonet de Puigventós a l'Empordà, de Santa Pau a la Garrotxa i de Sant Feliu d'Amunt i Sant Feliu d'Avall al Rosselló, de Vilanova de l'Aguda i de Massanes.
2. M. MOLI FRIGOLA, «Dones fortes a la Selva i Osona en la Revolta Catalana de 1640», *Quaderns de la Selva*, 19 (2007), p. 62-85.
3. Arxiu Episcopal i Diocesà d'Urgell: Arxiu de la Parròquia de Nùria, *Llibre de Presentalles de Nùria (1598-1745)*
4. Els Pau eren un llinatge de cavallers que des de 1073 vivien a banda i banda de la serra de l'Albera. Foren barons de Pau i senyors de les Abelles, Cervera de la Merenda, Cinclaus, Bonpas i Sant Natzari. Actuaren com a hàbils diplomàtics i ocuparen càrrecs de confiança a la cort, l'exèrcit i l'església, on sobresortiren Bernat de Pau de Foixà (les Abelles, 1394 - Girona, 1457) bisbe de Girona i el cardenal i papable Joan de Margarit de Pau (Girona, 1422 - Roma, 1484). Notables foren les dames Pau, en especial Aldonça, fundadora de les clarisses de Castelló d'Empúries, Elionor, dama de la reina Violant de Bar i Beatriu, esposa de Francesc de Rocabertí de Bellera, els fills dels quals heretaran el patrimoni familiar.
5. Canonge d'Urgell, partidari dels autòctons com Pau Claris durant la Revolta Catalana i contrari al bisbe d'Urgell Pau Duran, favorable a Felip IV. Fou comissionat a París el 1640, per tractar l'aliança franco-catalana, canceller de l'Audiència de Barcelona i proposat pel bisbat d'Urgell. Se'n anà a viure al Rosselló l'any 1652, on feu d'assessor de les autoritats de la Catalunya Nord.

Montserrat Moli Frigola,  
II Universita di Roma «Tor Vergata»,  
Real Academia de la Historia.